

ÇARŞAMBA KURDAHMETLİ KÖYÜ MEZARLIĞINDAKİ TARİHİ MEZAR TAŞLARI

Recep GÜN*
Eyüp NEFES**

Özet

Kurdahmetli Köyü Çarşamba'ya yaklaşık 5 km. uzaklıkta yer almaktadır. Köyün içerisinde bulunan mezarlıkta etrafı duvarla çevrilmiş bir hazire mevcuttur. Hazirede tarihî önemi haiz 13 mezar bulunmaktadır. Kitabeleri incelendiğinde bu mezarların çoğunun Çarşamba İlçe merkezindeki Rahtvan Camii avlusunda yer alan haziredeki mezarlarla yakın bağlarının bulunduğu görülmektedir. Yaklaşık olarak tamamı XIX. yüzyıla ait olan bu 13 mezar taşı gerek kompozisyon gerekse süsleme anlayışı açısından dönemlerinin özelliklerini sergilemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Kurdahmetli, hazire, mezar taşları, hat, kitabe.

The Historical Tombstones In The Graveyard Of Kurdahmetli Village In Çarşamba

Abstract

Kurdahmetli village is about 5 km. far from Çarşamba. There is a hazire around which was surrounded with the concrete wall in the graveyard in willage. There are thirteen graves which have historical importance. The inscriptions on them show that these graves have close relation with the graves in the hazire of Rahtvan Mosque in Çarşamba. These gravestones, aproximately all of them belong to the nineteeth century, show the specialities of their periods with regard to the composition and ornamentation.

Key Words: Kurdahmetli, hazire, tombstones, calligraphy, inscription.

* Yrd. Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, rgun@omu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, eyupnefes@hotmail.com

Çarşamba'nın sanatsal, kültürel ve tarihi mirasını tespit amacıyla bir süredir yürüttüğümüz çalışmalar kapsamında Çarşamba merkezinde bulunan mezar taşları incelenmiş ve bu çalışmalar çeşitli yayınların konusu olmuştur¹. Yaptığımız araştırmalarda Çarşamba'nın Kurdahmetli Köyü'nde² de bir miktar tarihi mezar taşının varlığı haber alınmış ve yerinde yapılan incelemeler sonunda köy mezarlığının içinde etrafı kalın bir duvarla çevrili hazirede baş ve ayak ucu şahidelerinden oluşan toplam 19 mezar taşının varlığı tespit edilmiştir (Resim 1, 2, 3). Büyük çoğunluğu yerlerinden çıkartılmış, dağınık vaziyette görülen şahidelerin kitabeleri incelendiğinde bunların Çarşamba ilçe merkezinde Rahtvan Camii avlusundaki hazirede yer alan mezarlarla yakın bağlarının bulunduğu anlaşılmıştır. Biz bu çalışmamızda Kurdahmetli köyünde yer alan bu taşları sanatsal ve tarihi özellikleri açısından değerlendirmeye tabi tutup önce Çarşambada'ki diğer mezar taşlarıyla olan ilişkisini, ardından da sanatsal özellikleri itibarıyla kendi dönemleri içerisindeki yerini belirlemeye çalışacağız.

KATALOG

1- Mustafa Ağanın Oğlu Seyyid Süleyman Ağa (1201/1787)³

Hazire içerisinde yerinden çıkarılmış vaziyette bulunan mezar taşı bir baş ucu şahidesidir (Resim 4). Mermerden düşey dikdörtgen plaka formunda (123x25x12 cm)⁴ olan şahidenin başlık kısmı kırık olup şu an mevcut değildir. Üzerinde yazı dışında herhangi bir bezemenin bulunmadığı şahidenin ön yüzü bütünüyle kitabeye tahsis edilmiştir. Sekiz satır halindeki kitabe 1201/1787 tarihli olup celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabesi şu şekildedir:

¹ Recep Gün, "Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları-I (Celî Ta'lik Kitabeli Olanlar)", Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 22, Samsun 2006, ss. 103-143; Recep, "Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları-II (Celî Sülüs Kitabeli Olanlar)", Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 26-27, Samsun 2008, s. 117-173; Recep Gün, Çarşamba Gökçeli Mezarlığındaki Tarihi Mezar Taşları, Samsun 2009, ss. 38-43.

² Kurdahmetli Köyü Çarşamba'nın 5 km güneyinde Yeşilirmak kenarında bulunmaktadır.

³ Tarihler, ölüm tarihi olup ilki hicri, ikincisi miladidir.

⁴ Mezar taşı ölçüleri boy en ve kalınlık sırasına göre verilmiştir.

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Âh ile zâr kılarak tazeliğime	2- اه ايله زار قيله رق تازلكمه
3- Doymadım çün eccl peymânesi	3- دويمدم چون اجل پيمانه سي
4- Dolmuş murâdım almadım firkata	4- طولش مرادم المدم فرقنا
5- Takdîr bu imiş tâ ezelden bilmedim	5- تقدیر بو ايمش تا ازلدن بلمدم
6- Mustafa Ağa'nın oğlu merhûm	6- مصطفى اغانك اوغلى مرحوم
7- Seyyid Süleyman Ağa ruhuna fâtiha	7- سيد سليمان اغا روحنه فاتحه
8- Sene 1201.	8- سنه 1201

2- Hazinedarzade Süleyman Ağa'nın oğlu Seyyid Ahmet Ağa (1220/1805)

Hazirenin ortalarında yer alan mezarın önceden şahideli üstü açık sanduka formunda olduğu sanılmaktadır. Mezarda mermerden baş ve ayak ucu şahideleriyle sandukaya ait dağınık halde birkaç parça taş bulunmaktadır (Resim 5). Baş ucu şahidesi düşey dikdörtgen plaka (115x30x12 cm.) şeklinde gövdeli olup başlık kısmı çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk formunda düzenlenmiştir. Gövde kısmı tamamen kitabeye ayrılmış olan şahidenin başlığına balık kılıçığı şeklinde taraklanmış tüy tasviri işlenmiştir. Ayak ucu şahidesi ise yukarıdan aşağıya doğru daralan düşey dikdörtgen plaka formunda olup (120x31-25x9 cm.) üstte üçgen alınlıkla nihayetlenmektedir. Şahidede herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Sandukayı oluşturan malzeme kara taş olup birkaç parçadan müteşekkildir (toplam ebadı 200x45x7.5 cm.).

Kitabe 1220/1805 tarihli olup sekiz satır halinde celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabesi şu şekildedir:

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Dâr-ı dünyâda civân iken gezerdim bir zaman	2- دارنياده جوان ايكن كتردم بر زمان
3- Nagehân irdi eccl itdi yerim bâğ-ı	3- ناكهان ايردى اجل ايتدي يرم باغ
4- Cinân fânî dünyâda murâd almadan terk	4- جنان فاني دنياده مراد المذن ترك
5- Eyledim vâlideynim eylediler ah u figân bir zaman	5- ايلدم والدينم ايلديلر اه فغان بر زمان
6- Hazinedârzâde Süleyman Ağa'nın	6- خزينه دارزاده سليمان اغانك
7- Oğlu merhûm seyyid Ahmed Ağa'nın	7- اوغلو مرحوم سيد احمد اغانك
8- Rûhuna fâtiha sene 1220	8- روحنه فاتحه سنه 1220

3- Hacı Ömer Ağa'nın Kerimesi Havva Hatun (Zilhicce 1222/ Şubat 1808)

Mezarın orijinal halinin şahideli üstü açık sanduka tipinde olduğu sanılmaktadır. Şu anda mezara ait bütün taşlar dağınık vaziyettedir. Baş ucu şahidesi ortadan kırık olup iki parça halindedir

(Resim 6). Mermerden düşey dikdörtgen plaka formundaki (138x36-23x8 cm.) şahide üçgen alınlıklıdır ve tepeden az bir kısmı kırıktır. Ön yüzde gövdesi tamamen kitabeye ayrılmış olan şahidede kitabeden yay biçiminde bir silme ile ayrılan tepelik kompozisyonuna “c” ve “s” kıvrımlı stilize yapraklar ve çiçekli bitki motiflerinden oluşan bezeme hakimdir. En üstte alınlığı taçlandıran yelpaze açılımlı akantlar hariç bezemelerden bir kısmı simetrik olarak işlenmiştir (Resim 5). Şahidenin arka yüzü yanlardan pahlı olup bezemesizdir.

Ayak ucu şahidesi de mermerden düşey dikdörtgen plaka formuna sahip olup (120x31-25x10 cm) üçgen alınlıklıdır ve süslemesi yoktur. Dağınık vaziyetteki sanduka parçaları kara taştan irili ufaklı 6 parça halindedir ve herhangi bir özellik taşımamaktadır.

Şahidenin ön yüzünde yer alan kitabe Zilhicce 1222/Şubat 1807 tarihli olup Osmanlıca yazılmıştır. Celî sülüs hatla yedi satır olarak işlenmiş kitabenin satırları kalın kabartma çizgilerle bölümlenmiştir. Kitabe şudur:

138 | db

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Murâda irmeyüp gitti cihândan âh	2- مراده ايرميوب گتدی جهانندن آه
3- Takdîr-i kudret bu imiş tâ ezelden vâh	3- تقدیر قدرت بو ایش تا ازلدن واه
4- Nâ murâd çeşmi açık gitti âh	4- نامراد چشمی اچق گتدی آه
5- Rûhu şâd meskeni cennet ola	5- روح شاد مسکنی جنت اوله
6- Hacı Ömer Ağa'nın kerîmesi merhume	6- حاجی عمر اغانك كرمه سی مرحومه
7- Havvâ Hâtun ruhuna fâtiha	7- حوا خاتون روحنه فاتحه
8- Sene 1222 zal	8- سنه 1222

4- Hazinesaroglu Seyyid Muhammed Emin Ağa (1223/1808)

Mezarda sadece baş ucu şahidesi bulunmaktadır. Şahide mermerden düşey dikdörtgen plaka formunda (140x35x17 cm.) olup başlığı çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk şeklindedir (Resim 7). Başlıkta cepheye dönük vaziyette ve balık kılıcı şeklinde taraklanmış tüy tasviri yer almaktadır. Gövde kısmı tamamen kitabe ile kaplanmış şahide de başka bezeme yoktur.

Kitabe 1223/1808 tarihli olup sekiz satır halinde celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiş kitabenin bazı satırları okunamayacak derecede silik durumdadır. Kitabe şu şekildedir:

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Elçeküp bi'l-cümleden ittim bekâya rihleti	2- الجكوب بالجملدن ایتدم بقایه رحلتی
3- Terk edip geriye mal mülkü devleti	3- ترك ایدوب کرویہ مال ملکی دولتی
4- Ker gelip kabrim ziyaret eyleyen ihvân	4- کر کلوب قبرم زیارت ایلین اخوان
5- Okuyalar rûhimçün gul hüvellâhı	5- اوقیالار روحمچون قل هو اللہی
6- Hazînedâroğlu merhûm seyyid	6- خزینه دار اوغلو مرحوم سید
7- Muhammed Emin Ağa rûhuna fâtiha	7- محمد امین آغا روحنه فاتحه
8- Sene 1223	8- سنه 1223

5- Mustafa Ağa'nın Havva Emine Hatun (1223/1808)

Mezarın aslen şahideli üstü açık sanduka tipinde olduğu sanılmaktadır. Şu an mezarda mermerden baş ve ayak ucu şahideleriyle sandukaya ait olduğu zannedilen birkaç parça kara taş malzeme mevcuttur. Sanduka taşları herhangi bir özellik taşımamaktadır.

Başucu şahidesi düşey dikdörtgen plaka formunda (110x31x14 cm.) gövdeli olup üstte tablakâr fesli başlığı mevcuttur (Resim 8). Şahidenin altta yandan bir bölümü kırıktır. Gövdesinin ön yüzünün tamamı kitabeyle kaplı olan şahidede süsleme unsuru bulunmamaktadır. Sadece başlıkta tablakâr fesin altında farklı şekillerde üç adet kabartma yer almaktadır.

Ayak ucu şahidesi düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve üçgen alınlıklıdır (130x36-30x11 cm) (Resim 9). Şahidenin ön yüzündeki süslemeye servi ve asmadan oluşan bir kompozisyon hakimdir. Ön planda yer alan servinin gövdesi üst üste bindirilmiş lale biçimleriyle bölümlenmiş olup tepesi hafifçe eğik durumdadır. Arka planda ise “s” şeklinde helezonik kıvrımlar yaparak servinin ucuna kadar yükselen asma üzerinde, servinin her iki yanına paralel düşecek şekilde tasarlanmış yapraklar ile iri ve sık taneli dört üzüm sal-kımı bulunmaktadır.

Baş ucu şahidesinde yer alan kitabe 1223/1808 tarihli olup Osmanlıca yazılmıştır. Celî sülûs hatla on satır olarak işlenmiş kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Doymayıp gençliğine çünkü oldu nâ murâd	2- طیموب کنچلکنه چونکی اولدی نا مراد
3- Rahmete müsteğrak ede onu Rabbu'l-İbâd	3- رحمتہ مستغراق ایدہ انی رب العباد
4- Ziyâret eyle kabrini gel bir bak hûri cinân	4- زیارت ایلہ قبرینی کل بر بق حوری جنان
5- Gül-i rağnâ iken bir anda teni oldu yeksân	5- گل رعنا ایکن بر اندہ تنی اولدی یکسان
6- Gençliğine yazık oldu nâr-ı hasret çekerek	6- کنچلکنه یازق اولدی نار حسرت چکه رک
7- Nâ murâd gitti fenâdan melek misli bu nevcivân	7- نا مراد کندی فنادن ملک مثلی بو نوحوان

- 8- Hazinedârzâde Mustafa Ağa'nın
 9- ...sî merhûme Emîne Hâtun rûhuna
 10- Fâtîha sene 1223

- 8- خزینه دارزاده مصطفى اغاناك
 9- ...سى مرحومه امينه حاتون روحه
 10- فاتحه سنه 1223

6- Vezir Süleyman Paşa'nın Mahdumu (oğlu) Salih Bey (15 Cemâziyelâhir 1227/25 Haziran 1812)

Mezarın aslen şahideli ve üstü açık sanduka şeklinde olduğu sanılmaktadır. Ancak şu an mezarda mermerden bir baş ucu şahidesi ile kara taştan sanduka parçaları yer almaktadır. Sandukayı oluşturan taşların herhangi bir özelliği yoktur. Gerek şahide gerekse sanduka taşları dağınık vaziyettedir.

Baş ucu şahidesi düşey dikdörtgen plaka formunda gövdeli (76x23x13 cm) olup üstte çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk şeklinde başlığı bulunmaktadır (Resim 10). Başlıkta cepheye dönük tarzda işlenmiş balık kılçığı şeklinde taraklı tüy tasviri yer almaktadır. Şahidenin gövde kısmı tamamen kitabeyle kaplıdır. Celî sülûs hatla Osmanlıca on satır olarak işlenmiş kitabe 15 Cemâziyelâhir 1227/25 Haziran 1812 tarihlidir. Kitabenin satır araları kabartma çizgilerle bölümlenmiştir. Kitabe şu şekildedir:

- 1- Vezîr-i mükerrrem Süleyman Paşa
 2- Hazretlerinin mahdûm-ı mükerrremleri
 3- Cennetmekan Firdevs âşiyân
 4- Merhûm ve ma'sûm Salih Bey
 5- Rûhuna el-fâtîha
 6- Sene 1227 15 cim

- 1- وزیر مکرم سليمان باشا
 2- حضرتلرینک مخدوم مکرملری
 3- جنتمکان فردوس اشیان
 4- مرحوم و معصوم صالح بك
 5- روحنه الفاتحه
 6- سنه 1227 15 ج

7- Vezir Süleyman Paşa'nın Kızı Emine Hanım (15 Cemâziyelâhir 1227/25 Haziran 1812)

Mezarda sadece yerde yatık vaziyette bir baş ucu şahidesi mevcuttur (Resim 11). Düşey dikdörtgen plaka formunda gövdeli (100x23x11 cm.) şahidenin başlık kısmı kırıktır. Şahidenin yukarıdan aşağıya doğru daralan gövdesinin ön yüzü büyük ölçüde kitabeyle kaplanmıştır. Üstten yarım daire formundaki silmenin sınırlandığı kitabe simetrik halde yanlara yerleştirilmiş birer çiçek dalı ile bunların ortasına işlenmiş stilize akant yapraklarından oluşan süsleme kompozisyonu ile taçlanmaktadır. Şahidenin diğer yüzü yanlardan pahlı olup bezemesizdir.

Kitabe 15 Cemâziyelâhir 1227/25 Haziran 1812 tarihli olup celî sülûs hatla Osmanlıca yazılmıştır. Dokuz satır olarak işlenmiş kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Vezîr-i mükerrem Süleyman Paşa	2- وزیر مکرم سلیمان پاشا
3- Hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri	3- حضرتلرینک کریمه محترمه لری
4- Cennetmekân Firdevs âşiyân	4- جنتمکان فردوس اشیان
5- Merhûme Emine Hanım'ın	5- مرحومه امینه خانمک
6- Rûhuna fâtiha	6- روحنه فاتحه
7- Sene 1227 15 cim	7- سنه 1227 15 ج

8- Vezir Süleyman Paşa'nın Yeğeni Abdurrahman Bey (15 Recep 1227/24 Temmuz 1812)

Mezarda sadece baş ucu şahidesi görülmektedir⁵. Oldukça büyük ebattaki şahide düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli (223x49x20 cm.) olup üstte çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk tarzında başlığı bulunmaktadır (Resim 12). Başlıkta cepheye bakar tarzda işlenmiş yarısı balık kılçığı diğer yarısı baklava dilimi formunda taraklı tüy tasviri yer almaktadır. Şahidenin gövdesinin ön yüzü tamamen kitabeye tahsis edilmiş olup kitabe "s" kıvrımlı çiçek dallarının doldurduğu sarmaşık şeklinde bir su ile çevrelenmiştir. Üstten, kitabeyi, simetrik olarak işlenmiş "s" kıvrımlı iki stilize akant yaprağı tarafından desteklenen yelpaze açılımlı stilize akant yaprakları taçlandırmaktadır. Üçgen köşeliklerde ise yine simetrik olarak işlenmiş birer adet gül dalı bulunmaktadır.

On altı satır halinde oldukça uzun olan kitabe 15 Recep 1227/24 Temmuz 1812 tarihlidir. Celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmış kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir. En altta hattat imzasının yer aldığı kitabe şu şekildedir:

1- Hüve'l-Hayyu'l-Bâkî	1- هو الحی الباقي
2- Hey meded bulunmadı emrâzının bir çâresi	2- هی مدد بولنمادی امراضنک بر چاره سی
3- Yirmi yedi yaşında tekmi l imiş meğher kim vadesi	3- یکریمی یدی یا شنده تکمیل ایش مکر کیم وعده سی
4- Nice rûhânî ve cismânî ile tedbîr ettiler	4- نیجه روحان و جسمان ايله تدبیر ایتدیلر
5- Gelse Lokmân neylesin dolmuş ecel peymânesi	5- کلسه لقمان نیلسون طولش اجل بیمانه سی
6- Dehr-i dûnun kimseye yoktur vefâsı bir nefes	6- دهر دونک کیمسیه یوقدر وفاسی بر نفس
7- İster olsun melik-i iklim şâhının bir tânesi	7- استر اولسون ملک اقلیم شاهنک بر دانه سی
8- Bir melek-i hasletcivân idi kanmadı gençliğine	8- بر ملک حصلت جوان ایدی قانمادی کنچلکینه
9- Ey felek layık mı böyle taşdan olur lânesi	9- ای فلک لایقیمی بویله طاشدن اولور لانه سی

⁵ Hazire içerisinde yaptığımız çalışmalar sonunda şahideyi yaklaşık 3 m. derinliğinde bir kuyu içerisinde tespit ettik. Köyün sakinleri bu duruma mezarların içinde define arayanların sebep olduğunu belirtmektedirler. Mezarın önceden var olduğunu tahmin ettiğimiz ayak ucu şahidesini bulamadık.

- 10- Gel şu mevtânın rûhuna yâ hû oku bir fâtiha
10- کل شو موتانک روحنه یا خو اوقو بر فاتحه
- 11- Gârâ nevbet deĝil midir bu fenâ vîrânesi
11- کاربا نوبت دکلمیدر بو فنا ویرانه سی
- 12- Çünkü yâ Rab doymadı kasr-ı cihânın zevkine
12- چونکه یا رب طویمدی قصر جهانک زوقنه
- 13- Merkad-i pâki ola bağ-ı cinân kâşânesi
13- مرقد پاکي اوله باغ جنان کاشانه سی
- 14- Vezîr-i mükerrrem Süleymân Paşa Hazretle-
14- وزیر مکرم سلیمان پاشا حضرتلرینک یکنی
- 15- Merhûm Abdurrahmân Bey rûhîçün fâtiha
15- مرحوم عبد الرحمن بك ریحیچون فاتحه
- 16- Sene 1227 fi 15 be ...
16- سنه 1227 فی 15 ب ...

9- Vezir Süleyman Paşa'nın Odalıklarından Emine Hatun, (27 Recep 1227/5 Ağustos 1812)

Mezar baş ve ayak ucu şahidelerinden oluşmaktadır. Şahideler hazire içerisinde dağınık halde bulunmaktadır (Resim 13). Baş ucu şahidesi mermerden olup düşey dikdörtgen plaka formunda gövdeli (160x33x16 cm.) ve tablakâr feslidir. Gövdesinin ön yüzü neredeyse tamamen kitabeye tahsis edilmiş olan şahidenin boyun kısmında ucundan bir süs taşının sarktığı gerdanlık bulunmaktadır. Bunun hemen üstünde ise tablakâr fesli başlığın gölgelediği çiçek ve yapraklardan oluşan bitkisel süsleme dikkat çekmektedir. Şahidenin gövdesinde kitabeyi üstten sınırlayan yarım daire şeklindeki yay üstten sitilize akant yapraklarından oluşan bir düzenleme ile sınırlandırılmış olup köşeliğe simetrik halde birer çiçek dalı işlenmiştir. Şahidenin diğer yüzü yanlardan pahlı olup bezemesizdir.

Ayak ucu şahidesi düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli ve üçgen alınlıklıdır (130x30x23 cm). Şahidenin ön yüzünde servi ve asmadan oluşan bir süsleme bulunmaktadır. Servinin gövdesi üst üste bindirilmiş lale biçimleriyle bölümlenmiş olup tepesi hafifçe eğik durumdadır. Servinin gövdesi üzerinde "s" şeklinde helezonik kıvrımlar yaparak yükselen bol yapraklı asma üzerinde üç adet üzüm salkımı seçilebilmektedir.

Baş ucu şahidesinde yer alan kitabe 27 Recep 1227/5 Ağustos 1812 tarihli olup Osmanlıca yazılmıştır. Celî sülüs hatla dokuz satır olarak işlenmiş kitabenin satır aralarına kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şudur:

- 1- Hüve'l-Bâkî
1- هو الباقي
- 2- Bu bağ-ı gülşende bir gonca gül iken
2- بو باغ کلشنده بر غنچه کل ایکن
- 3- Bâd-ı ecel beni eyledi hazân
3- باد اجل بنی ایلدى خزان
- 4- Bir gül-i zîbâde nâzenîn iken
4- بر کلی زیاده نازنین ایکن
- 5- Eyledi Hak beni hâkile yeksân
5- ایلدى حق بنی حاکيله یکسان
- 6- Vezîr-i mükerrrem Süleymân Paşa hazretlerinin
6- وزیر مکرم سلیمان پاشا حضرتلرینک

- 7- Odalıklarından merhûme Emîne
8- Hâtun rûhuna fâtiha
9- Sene 1227 27 be

- 7- اوطة لقلندن مرحومه امينه
8- حاتون روحنه فاتحه
9- سنه 1227 27 ب

10- Vezir Süleyman Paşa'nın Torunu Süleyman Bey (11 Şaban 1227/19 Ağustos 1812)

Mezarda yerde yatık vaziyette bir baş ucu şahidesi vardır (Resim 14). Düşey dikdörtgen plaka formunda gövdeli (87x23x14 cm.) şahidenin çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk türünde bir başlığı mevcuttur. Başlıkta cepheye bakar tarzda işlenmiş balık kılıcı şekline taraklı tüy tasviri yer almaktadır. Şahidenin gövdesinin ön yüzü büyük ölçüde kitabeyle kaplanmıştır. Üstten yarım daire formundaki silmenin sınırladığı kitabe simetrik halde köşelere yerleştirilmiş birer çiçek dalı ve bunların ortasında yer alan stilize akant yapraklarının oluşturduğu süsleme ile gövde kompozisyonunu tamamlamaktadır. Şahidenin diğer yüzü bezemesizdir.

Celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmış olan kitabe 11 Şaban 1227/19 Ağustos 1812 tarihlidir. Altı satır olarak işlenmiş kitabenin satır araları kabartma çizgilerle belirlenmiştir. Kitabe şu şekildedir:

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Vezîr-i mükerrerem Süleyman Paşa	2- وزير مكرم سليمان باشا
3- Hazretlerinin torunu cennetmekân	3- حضرتلرينك طوروني جتتمكان
4- Firdevs âşiyân merhûm	4- فردوس اشيان مرحوم
5- Süleymân Bey rûhuna fâtiha	5- سليمان بك روحنه فاتحه
6- Sene 1227 fi 11 şın	6- سنه 1227 في 11 ش

11- Abaza Tavatı Penbe Kadın (15 Recep 1229/3 Temmuz 1814)

Mezar taşı bir baş ucu şahidesi olup yaklaşık yarıdan yukarısı yoktur (Resim 15). Gövde formu düşey dikdörtgen plaka şeklinde olan şahide mevcut haliyle 105x32x9 cm. ölçülerindedir. Şahidenin gövdesi üzerinde yer alan kitabeyi "s" kıvrımlı bitki yaprak ve dallarının doldurduğu sarmaşık şeklinde bir su çevrelemektedir.

Mevcut haliyle beş satır olan kitabe 15 Recep 1229/3 Temmuz 1814 tarihlidir. Celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmış kitabenin satırları kabartma çizgilerle ayrılmıştır. Kitabe şu şekildedir:

1- Merhûme ve mağfûr leh	1- مرحومه و مغفور له
2- Abaza Tavatı Pembe Kadın	2- ابازه طواتی پنبه قادین
3- Rûhu için bi hurmeti	3- روحی ایچون بحرمه
4- El-fâtiha	4- الفاتحه
5- Sene 1229 fi 15 be	5- سنه 1229 في 15 ب

12- Hazinedarzade Mustafa Ağa'nın Kerimesi Râziye Hatun (1268/1852)

Mezar taşı bir baş ucu şahidesi olup üst kısmı kırıktır. Gövde formu düşey dikdörtgen plaka şeklinde olan şahide mevcut haliyle 61x34-31x8 cm. ölçülerindedir (Resim 16). Şahide üzerinde yer alan kitabenin yalnızca alttan dört satırı mevcuttur. Celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmış kitabede satır aralarına enli kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şu şekildedir:

1- El-muhtâc ilâ rahmeti r...	1- المحتاج الى رحمة ر...
2- El-ğafûr Hazinedârzâde	2- الغفور خزينة دار زاده
3- Mustafa Ağa'nın kerimesi Râziye	3- مصطفى اغانك كريمة سى راضيه
4- Hâtun rûhuna fâtiha sene 1268	4- حاتون روحه فاتحه سنة 1268

13-Vezir Süleyman Paşa'nın Odalığı...

Mezarda yere yıkılmış halde baş ve ayak ucu şahideleri bulunmaktadır (Resim 17). Baş ucu şahidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli olup alttan bir bölümü kırıktır. Mevcut haliyle 83x34-32x17 cm. ölçülerinde olan şahidenin gövde bölümü kitabeyle kaplıdır. Kitabe “s” kıvrımlı bitki dal ve yapraklarından oluşan sarmaşık şeklinde kenar suyu ile çevrelenmiştir. Yarım daire şeklindeki silmeyle kitabeden ayrılan üst kısma, köşelerinde simetrik halde birer çiçek dalının yer aldığı sitilize akant yapraklarından oluşan bir düzenleme hakimdir.

Ayak ucu şahidesi düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli (71x24x5 cm.) ve üçgen alınlıklıdır. Şahidenin ön yüzünde kabartma olarak işlenmiş bir servi motifi yer almaktadır. Servinin gövdesi üst üste bindirilmiş lale formlarıyla biçimlendirilmiş olup tepesi hafifçe eğik vaziyettedir.

Alttan bir bölümü kırık baş ucu şahidesinin üzerinde yer alan kitabe mevcut haliyle sekiz satırdır. Celî sülüs hatla Osmanlıca yazılmış kitabenin satır aralarına ince kabartma çizgiler çekilmiştir. Kitabe şu şekildedir:

1- Hüve'l-Bâkî	1- هو الباقي
2- Elçeküp bi'l-cümleden ittim bekâya rihleti	2- الجكوب بالجملدن ايتدم بقايه رجلي
3- Terk edip geriye mal mülk devleti	3- ترك ايدوب كرويه مال ملك دولتي
4- Ker gelip kabrim ziyaret eden ihvân	4- كر كلوب قريم زيارت ايلين اخوان
5- Okuyalar rûhimçün gul hüvellâhı	5- اقويالر روحمچون قل هو اللهی
6- Vezîr-i mükerrer devletlû Süleymân	6- وزير مكرم دولتلو سليمان
7- Paşa hazretlerinin odalığı	7- باشا حضرتلييك اوطه ليغي
8- Cennetmekân Firdevs âşiyân	8- جنتمکان فردوس اشيان
9- ...	...

14- Üçgen alınlıklı bir ayak ucu şahidesi⁶

Şahide düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli (79x31-23x8 cm.) ve üçgen alınlıklıdır (Resim 18). Şahidenin ön yüzünde servi ve asmadan oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Gövdesi üst üste dizili lale formlarıyla biçimlendirilmiş servinin ucu üstten eğik durumdadır. Toprakdan çıkıp “s” şeklinde kıvrımlar yaparak servinin tepesine kadar yükselen asma üzerinde, asimetrik şekilde tasarlanmış yapraklar ile dört üzüm salkımı bulunmaktadır.

15- Başlık kısmı kırık bir ayak ucu şahidesi

Şahide düşey dikdörtgen plaka halinde gövdeli (151x26-20x6 cm.) olup başlık kısmı kırıktır (Resim 19). Şahidenin ön yüzünde servi ve asmadan oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Ön planda gövdesi üst üste dizili lale formlarıyla biçimlendirilmiş servi yer almaktadır. Arka fonda ise “s” şeklinde kıvrımlar yaparak servinin tepesine kadar yükselen asma üzerinde, asimetrik olarak tasarlanmış yapraklar ile dört üzüm salkımı görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

db | 145

Kurdahmetli Köyü mezarlığında etrafı duvarla çevrili ayrı bir alan içerisinde on beş katalog no'su altında incelemeye tabi tuttuğumuz toplam on dokuz mezar taşı tespit edilmiştir. Bu taşlar, yaklaşık yetmiş yıllık bir zaman dilimi (1201/1787-1268/1852) içerisine dağılım göstermektedir. Ancak tarihi belli olan on iki mezardan on tanesi on yıl gibi (1220/1805-1229/1814) kısa bir zaman aralığına tarihlenmektedir. Ayrıca bu mezarlardan dokuz tanesinin Osmanlı devlet idaresinde 47 yıl görev yapmış olan Hazînedâr-zâde sülalesinden⁷ bazı şahsiyetlere ait olması buranın aslında Hazine-darzâdelere ait küçük bir hazîre olduğu ve sonraları etrafının umumi kabristanlık olarak kullanılmaya başlanıldığı intibasını uyandırmaktadır⁸.

⁶ Haziredeki mezar taşlarının büyük bir bölümü yerlerinden çıkartılmış ve dağınık halde bulunduklarından baş taşlarıyla eşleştirme yapamadığımız iki ayak ucu şahidesi mevcuttur. Bu nedenle bu taşları ayrı başlıklar halinde incelemeyi uygun gördük.

⁷ Mehmet Torun, Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları, İstanbul 1954, s. 19; M. E. Yolalıcı, Samsun Eşrafından Hazinedâr-Zâde es-Seyyid Abdullah Paşa'nın Terekesi, Samsun 1987, ss. 14-16.

⁸ Daha önce yapmış olduğumuz çalışmalarda Çarşamba Rahtvan Camii Haziresi ile Gökçeli Mezarlığı içerisinde bu sülaleye mensup 21 mezar taşı tespit ettik. Burada dikkatimizi çeken husus söz konusu aileye mensup bu kişilerin niçin diğerlerinden ayrı olarak Çarşamba'nın merkezinden uzakta bir köy içerisine defnedildiğidir.

Hazîrede kimliği belli olan on üç mezar taşından altısı erkek (Kat. No: 1, 2, 4, 6, 8, 10) yedisi bayan mezar taşıdır (Kat. No: 3, 5, 7, 9, 11, 12, 13). Çalışmamıza dahil edip katalog numarası verdiğimiz iki taş (Kat. No: 14, 15) sadece ayak ucu şahideleridir.

Çalışmamız kapsamında ele aldığımız mezarlar şahideli üstü açık sandukalar ve sadece şahideli mezarlar şeklindedir. Ancak bunlardan birinci grubu oluşturan mezarların hepsinde sandukalar yana getirilmiş blok taşlardan teşkil edilmiş olup, dağınık vaziyetteki bu taşların herhangi bir özelliği bulunmamaktadır. Bu nedenle bu mezarları şahideli mezarlar içerisinde değerlendirmeye tabi tutacağız.

İkinci grubu oluşturan şahideli mezarlarda⁹ mezar yapısı üzerinde ya baş ve ayak ucu şahideleri bir arada ya da sadece baş ucu şahidesi veya ayak ucu şahidesi bulunmaktadır. Baş ve ayak ucu şahidelerini birlikte bulunduran mezar sayısı dördüttür (Kat. No: 2, 5, 7, 13) Dokuz mezarda (Kat. No: 1, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12) sadece baş ucu şahidesi yer alırken, yalnızca ayak ucu şahidesi bulunduran mezar sayısı ikidir (Kat. No: 14, 15). Bu tip mezarlarda şahideler, doğrudan toprağa dikilmektedir. Ancak incelediğimiz taşlardan çoğunun yerlerinden sökülmiş ve dağınık halde oldukları görülmüştür.

İster sandukalı isterse şahideli mezarlarda yer alsın bütün şahideler tip, başlık türü, süsleme unsurları ve kompozisyon, yazı, malzeme ve işleniş açılarından birtakım özellikler sergilemektedir. Şimdi bunları saydığımız özellikler açısından değerlendirmeye çalışalım:

Şahide Tipleri

Hazire içerisinde bulunan mezar taşları erkek ve kadın oluşları açısından farklı özellikler taşımaktadır. Sayıları az da olsa bu taşların tipolojik tasnifini bu hususu dikkate alarak yapmanın uygun

⁹ Bu mezar türüne “toprak mezar” adı da verilmektedir. Bkz.: Aksel Tibet, Ekrem Işın, Dilek Yelkenci, “Stelea Turcicae VIII, Yenikapı Mevlevihânesi Haziresi”, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I, Ankara 1996, s. 246; Gazanfer İltar, Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s. 351-352; Bengü Gündoğan, Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 223; Gökhan Gümüşdağ, Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Camisi, Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 159.

olacağı kanaatindeyiz. 14 ve 15 no'lu şahideler ise sadece ayak ucu şahidesi olmalarından ötürü cinsiyete göre yapılan tipolojik sınıflandırmada değerlendirme dışı tutulmuştur.

1. Erkek Mezar Taşları

Hazirede altı erkek mezarı mevcuttur (Kat. No: 1, 2, 4, 6, 8, 10). Bu mezarlarda altısı baş ucu ve biri ayak ucu olmak üzere toplam yedi şahide bulunmaktadır.

a) Baş Ucu Şahideleri

Başlık tipi ve gövde formu esas alındığında erkeklere ait baş ucu şahidelerinin tamamının biçim açısından aynı özellikleri taşıdığı görülmektedir. *Başlıklı, düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli* olarak isimlendirdiğimiz bu şahidelerin genel özelliği bir başlığa ve düşey dikdörtgen plaka şeklinde bir gövdeye sahip olmalarıdır¹⁰. Bir şahidenin (Kat. No: 1) başlık kısmı boyundan itibaren kırık olduğundan değerlendirilememiştir.

Şahideler, aynı gruba ait olmalarına rağmen gövde boyutları açısından birbirlerinden farklıdır. Şahidelerin ön yüzlerinde bütünüyle kitabe yer almaktadır. Kitabeler düzgün satırlar halinde düzenlenmiştir. Sadece bir şahidenin (Kat. No: 8) ön yüzünde yazı dışında bitkisel süslemeler de yer almaktadır. Şahidelerin arka yüzleri boş bırakılmıştır.

b) Ayak Ucu Şahidesi

Erkeklere ait altı mezardan sadece bir tanesinde (Kat. No: 2) ayak ucu şahidesi mevcuttur. Söz konusu şahide *üçgen alınlıklı düşey dikdörtgen plaka formunda gövdelidir*. Genel olarak bu tür şahidelerin ucu tepede ters “v” biçiminde nihayetlendiğinden bunlar farklı şekillerde isimlendirilmektedir¹¹. Şahidede herhangi bir bezeme yoktur.

¹⁰ Bu tip şahideleri Bacque-Grammont, Laqueur ve Vatin kendi içinde farklı gruplara ayırmakla birlikte genel bir tasnifle “başlıklı, düz cephe” olarak isimlendirmektedirler. Bkz.: Jean-Louis Bacqué-Grammont-Hans Peter Laqueur et Nicolas Vatin, “Les Cimetières Ottomans Comme Source Historique. Méthodologie et Possibilités de Traitement Par L’Informatique”, *Erdem*, C. VI, S: 16, Ankara 1992, s. 210. Başka türlü isimlendirmeler için ayrıca bkz.: İltar, *a.g.t.*, s. 353; Gündoğan, *a.g.t.*, s. 229; Gümüşdağ, *a.g.t.*, s. 164.

¹¹ Bu tür şahidelere, “ters v biçimli tepelikli” şahideler adı verildiği gibi (Bkz.: İltar, *a.g.t.*, s. 372; Gündoğan, *a.g.t.*, s. 232; Gümüşdağ, *a.g.t.*, s. 178) bazı çalışmalarda bu şahideler “sivri üçgen alınlıklı” olarak isimlendirilmiştir. Bkz.: Erol Uğraşkan, *Kastamonu Ferhat Paşa ve Atabey Gazi Camileri’nin Hazirelerindeki Mezar Taşları*, (Ba-

2. Kadın Mezar Taşları

Hazire içerisinde yedi kadın mezarı mevcuttur (Kat. No: 3, 5, 7, 9, 11, 12, 13). Bunlardan üç tanesinde (Kat. No: 5, 9, 13) baş ve ayak ucu şahideleri birlikte yer alırken geri kalan dört tanesinde (Kat. No: 3, 7, 11, 12) sadece baş ucu şahidesi mevcuttur. Baş ve ayak ucundan oluşan toplam on şahide, form açısından birtakım farklılıklar göstermektedir.

a) Baş Ucu Şahideleri

Kadın baş ucu şahideleri, erkek baş ucu şahidelerinin aksine, biçim yönünden, kendi içinde birtakım farklılıklar ihtiva etmektedir. Burada karşılaştığımız bu farklılıklar gövde formu açısından değil başlık tipi yönündendir. 7, 11, 12 no'lu şahidelerin ise başlık kısmı kırıktır¹².

a1. Başlıklı, Düşey Dikdörtgen Plaka Şeklinde Gövdeli Olanlar

148| db

Bu tipte iki şahide bulunmaktadır (Kat. No: 5, 9). Bu şahidelerin temel özelliği, bir başlığa ve düşey dikdörtgen plaka şeklinde bir gövdeye sahip olmalarıdır. Her iki örnekte başlıklar tablakâr festir (Foto. 23, 24). Şahidelerin ön yüzleri tamamen kitabeye tahsis edilmiş olup kitabeler düz satırlar halinde işlenmiştir. 5 no'lu şahidede başlığın hemen altında farklı boyutlarda üç kabartı görülmektedir. 9 no'lu örnekte ise kitabe ile başlık arasında üçgen köşeliklerde bitkisel bezemeler yer almaktadır. Ayrıca şahidenin boyun kısmında bir gerdanlık bulunmaktadır. Bunun hemen üstünde ise tablakâr fesli başlığın altında çiçek ve yapraklardan oluşan bitkisel süsleme dikkat çekmektedir. Şahidelerin diğer yüzleri bezemesizdir.

a2. Üçgen Alınlıklı, Düşey Dikdörtgen Plaka Şeklinde Gövdeli Olanlar

Bu tipe uygun bir şahide (Kat. No: 3) bulunmaktadır. Şahide formu, uçları tepede ters "v" biçiminde sonlanan dikdörtgen plaka

sılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 226.

¹² Kadın baş ucu şahidelerinin sınıflandırılmasında Bacque-Grammont, Laqueur ve Vatin de gövde formu ve tepelik kompozisyonlarını göz önünde bulundurup şahideleri on sekiz ayrı gruba ayırmışlardır. Bkz.: Bacque-Grammont, Laqueur ve Vatin, a.g.m., s. 177-214.

şeklindedir¹³. Şahidenin ön yüzü kitabeye tahsis edilmiştir. Kitabeye düz satırlar halinde işlenmiştir. Kitabenin üstünde yer alan alınlık bölümlerinde bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Süslemelere akantus yapraklarından oluşan düzenleme hakimdir. Şahidenin diğer yüzü ise kaba yonulu olup boş bırakılmıştır.

a3. Tepelikli Düşey Dikdörtgen Plaka Şeklinde Gövdeli Olanlar

Bu tipe ait tek örnek (Kat. No: 13) bulunmaktadır. Bu şahidenin temel özelliği düşey dikdörtgen plaka şeklindeki gövdesi üzerinde bitkisel unsurlardan müteşekkil bir tepeliğin olmasıdır. Tepelik kompozisyonuna çiçekli dallar ile akantus yapraklarından oluşan düzenleme hakimdir. Şahidenin gövde yüzeyi kitabeye kaplıdır.

b) Ayak Ucu Şahideleri

Kadın mezarlarının sadece üç tanesinde ayak ucu şahidesi bulunmaktadır (Kat. No: 5, 9, 13). Şahidelerin hepsi *üçgen alınlıklı, düşey dikdörtgen plaka şeklinde gövdeli* tiptedir. Bunlar genel olarak biçim yönünden, büyük ölçüde birbirlerine benzemekle birlikte, gövde boyutları ve süsleme özellikleri itibarıyla farklılık arz ederler. Şahidelerden iki tanesinin (Kat. No: 5, 9) ön yüzünde servi ve asmadan oluşan süsleme yer alırken 13 no'lu şahidede sadece servi ağacı görülmektedir. Şahidelerin diğer yüzleri ise kaba yonulu olup bezemesizdir.

Baş ucu şahideleri bulunmadığı için genel sınıflandırma dışında bıraktığımız 13 ve 14 no'lu şahideler de bu tiptedir.

Başlıklar

Başlıklar tamamen baş ucu şahidelerinde bulunmaktadır. Başlık kısmı boyundan itibaren kırık olan 1 no'lu örnek hariç, incelediğimiz erkek baş ucu şahidelerinin hepsinde başlık mevcuttur. Bunlar sarıklı başlıklar adı altında değerlendirilmektedir¹⁴.

¹³ Bu tip şahideleri Bacque-Grammont, Laqueur ve Vatin "F II: Beşgen" olarak isimlendirmektedir.

¹⁴ Başlık tiplerinin isimlendirilmesinde büyük oranda şu çalışmalardan yararlanılmıştır: Bacqué-Grammont-Laqueur ve Vatin, a.g.m., s. 176-214; Jean-Louis Bacque-Grammont -Nicolas Vatin, "Stele Turcice, VI, Steles Funeraires De Sinop", *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu III*, Paris 1992, s. 105-207; Hans-Peter Laqueur, *Hive'l-Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (Çev: Selahattin Dilidüzgün), İstanbul 1997; Halit Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III*, İstanbul 1998, s. 206-225.

Kadın baş ucu şahidelerine gelince, bunların sadece iki tanesi (Kat. No: 5, 9) başlıklıdır. Şahidelerde görülen başlık türü tablakâr festir. 7, 11, 13 no'lu şahidelerin başlık kısmı kırık olduğundan bu şahideler değerlendirilememiştir.

1- Erkek Başlıkları

Erkek şahidelerinde görülen başlıkların hepsi sarıklı başlık türlerinden biri olan çubuklu başlıklı kısa sarıklı kavuk şeklinde düzenlenmiştir (Kat. No: 2, 4, 6, 8, 10). Bu tipteki başlıklar dikey kabartma çubuklu¹⁵ olup sarığın dışında kalan başlık kısmı büyük ölçüde görülmektedir. Bu başlıklara sahip şahidelerden hiç birinde meslek belirtilmemiştir. Bu tür başlıkları daha çok orta dereceli memurlar ve bunların yanı sıra esnaftan kişilerin de giyebildiği söylenmektedir¹⁶. Bacque-Grammont, Vatin ve Laqueur bu tip başlığı F-V olarak isimlendirmekte¹⁷ olup, Laqueur, bunların, konumları birbirinden oldukça farklı şahıslar tarafından kullanıldığını kaydetmektedir¹⁸.

2. Kadın Başlıkları

150| db

Yukarıda belirtildiği gibi başlık bulunduran iki baş ucu şahidesindeki başlıklar tablakâr fes¹⁹ şeklinde düzenlenmiştir. Söz konusu başlık, tabla şeklinde yassı olup konik kademelenmesi yoktur. başlıkların hemen altında gonca²⁰ veya işlenmemiş gül²¹ olabileceği ifade edilen yarım yumurta büyüklüğünde kabartılar ve bitkisel süslemeler dikkat çekmektedir. Bu başlık tipini Bacque-Grammont, Vatin Y I şeklinde isimlendirmektedirler²².

Süsleme Unsurları ve Kompozisyon:

1. Süsleme Unsurları

İncelediğimiz mezar taşları üzerinde yer alan süsleme motiflerini bitkisel, geometrik ve nesneli olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Sözü edilen bu unsurlar bazen tek başlarına, bazen de karma olarak uygulanmıştır.

¹⁵ Çal, a.g.m., s. 210.

¹⁶ Çal, a.g.m., s. 210.

¹⁷ Bacque-Grammont ve Vatin, "Stele Turcice, VI..." , s. 144, 169; Laqueur, a.g.e., s. 151.

¹⁸ Laqueur, a.g.e., s. 151.

¹⁹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1983, s. 133.

²⁰ Laqueur, a.g.e., s. 133.

²¹ İltar, a.g.t., s. 369.

²² Bacque-Grammont ve Vatin, "Stele Turcice, VI..." , s. 163, 167.

a) Bitkisel Motifler

Bitkisel motifler haziredeki mezar taşı süslemelerinde en yoğun görülen bezeme unsurlarındandır. Akantus, gül, servi, asma ve üzüm salkımı, sarmaşık ve çiçekli dal motifleri kompozisyonların esasını oluşturmaktadır.

Akantus Yaprağı: Mezar taşı süslemelerinde bitkisel bezemenin en yaygın unsurları arasında yer alan akantuslar altı örnekte (Kat. No: 3, 7, 8, 9,10, 13) görülmektedir. Cinsiyet farkı gözetmeksizin tamamı baş ucu şahidelerinde yer alan akantuslar kitabelerin hemen üzerine stilize halde “c” ve “s” kıvrımlı veya yelpaze açılımlı olarak işlenmiş olup köşelere simetrik halde yerleştirilmiş birer gül dalı ile birlikte tasarlanmışlardır.

Yaban enginarı veya kenger yaprağına benzer biçimde olan bu bezeme Osmanlı sanatına Batı etkisi ile girmiş²³ hem mimari hem de mezar taşı süslemelerinde yaygın olarak tercih edilmiştir²⁴.

Gül: Sadece bir baş ucu şahidesinde (Kat. No: 8) görülmektedir. Şahide gövdesinin üst kısmındaki köşeliklerde yer alan gül dalları üstten kitabeyi taçlandıran ve simetrik olarak işlenmiş “s” kıvrımlı stilize akantusların desteklediği yelpaze açılımlı akantus yapraklarıyla birlikte tasvir edilmiş olup kompozisyonda belirgin konumdadırlar²⁵.

5 no’lu şahidede tablakâr fesin altında yer alan farklı şekillerdeki üç adet kabartma dikkat çekmektedir. Baş ucu şahidelerinin genellikle başlık kısımlarında görülen bu tür kabartmalar gül goncası veya işlenmemiş gül²⁶ olarak değerlendirilmiş ve bunların açmamış haldeki tasviri mezardaki şahsın çok genç yaşta öldüğünün bir göstergesi sayılmıştır²⁷.

²³ Doğan Kuban, *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul 1973, s. 239; Aygün Ülgen, “Tanzimat Günlerinde Türk Mimari Uslubu-Tanzimat Döneminde Batılılaşma Akımıyla Türk Mimarisine Giren Üsluplar ve Üslup Özellikleri”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. III, S: 7, İstanbul 1990, s. 69.

²⁴ Cevdet Çulpan, *Serviler II*, İstanbul 1961, s. 26-27; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 393.

²⁵ Mezar taşlarında gül motifinin kullanımı konusunda daha fazla bilgi için bkz.: Gün, Çarşamba Gökçeli ..., ss. 131-132.

²⁶ H. Örcün Barışta bu kabartıları ceviz büyüklüğünde kabul edip işlenmemiş gül olarak değerlendirmektedir. Bkz.: İltar, a.g.t., s. 370.

²⁷ Laqueur, a.g.e., s. 133.

Servi: Beş mezar taşında bulunmaktadır (Kat. No: 5, 9, 13, 14, 15) Tamamı ayak ucu şahidelerinde yer alan servilerden 13 no'lu olanı hariç diğerleri gövdelerine dolanmış üzüm salkımlı asmalarla birlikte tasarlanmıştır. Gövdeleri üst üste bindirilmiş lale formları şeklinde taraklı servilerin uçları eğik olarak resmedilmiştir²⁸. Ölüm-süzlüğü temsil ettiğine inanılan ağaçlar arasında sayılan servi²⁹ ile insan ruhunun Allah'a kavuşması sembolize edilmektedir³⁰.

Asma: Dört mezar taşında bulunmaktadır (Kat. No: 5, 9, 14, 15). Tamamı ayak ucu şahidelerinde yer alan asmalar servilerin gövdelerine dolanmış vaziyette tasvir edilmiştir. Tek veya çift taraflı helozonik kıvrımlar yaparak servilerin uçlarına kadar çıkan asmaların üzerinde simetrik ve asimetric halde yerleştirilmiş yapraklar ve üzüm salkımları görülmektedir³¹. Asmanın ebediyeti sembolize ettiği ve hayat suyunu taşıyan bir öge olduğu kabul edilmektedir³².

Sarmaşık: Üç baş ucu şahidesinde görülmektedir (Kat. No: 8, 11, 13). Şahidelerin gövdeleri üzerinde yer alan kitabeler "s" kıvrımlı bitki yaprak ve dallarının oluşturduğu sarmaşık şeklindeki sular ile çevrelenmektedir.

Çiçek: Biri erkek (Kat. No: 9), dördü kadın (Kat. No: 3, 7, 9, 13) beş baş ucu şahidesinde bulunmaktadır. 7, 10 ve 13 no'lu şahidelerde yer alan çiçek motifleri biçim, işleniş ve kompozisyon bakımından benzer olup, motifler şahidelerin gövdelerinde kitabelerin hemen üstüne, iki yana dallı ve yapraklı tarzda simetrik olarak işlenmiştir. 3 no'lu şahidede çiçekli dallar kitabeden yay biçiminde bir silme ile ayrılan tepelik kompozisyonunda köşelerde akantus yapraklarıyla karma olarak ele alınmışlardır. 9 no'lu şahidede ise açmış papatya çiçeği görünümündeki çiçek motifi tablakâr fesin hemen altına yüksek kabartma olarak tatbik edilmiştir.

²⁸ Tepesi bir yana eğilmiş servinin, ya tabiatın bir taklidi veya kutsal bir varlığa riâyet ve teslimiyetin bir işareti olarak resmedilmiş olabileceği belirtilmekte ve bu bağlamda Rahmân Sûresi'nin altıncı âyeti (Yıldızlar ve ağaçlar ona secde ettiler.)' ne dikkat çekilmektedir. Bkz: Burhan Oğuz, *Mezartaşında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983, 26.

²⁹ Oğuz, a.g.e., s. 24; Servi motifi ile ilgili anlamlandırmalar için ayrıca bkz: Ayla Ersoy, "Eyüp'deki Mezartaşlarında Servi Ağacı Kültü", *V. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul 2002, s. 90-95.

³⁰ Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992, s. 17. Ayrıca serviler hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Çulpan, a.g.e.; Ersoy, a.g.m., s. 90-95.

³¹ Kur'an'da çeşitli âyetlerde asma bahçeleri ve üzüm bağlarından Cennet nimetleri olarak bahsedilmektedir. Kur'an, 13/4, 18/32, 6/99, 16/67, 2/266, 78/32, 36/34.

³² Oğuz, a.g.e., s. 65, 75.

b) Geometrik Motifler

Mezar taşı süslemeleri arasında geometrik motiflere pek rastlanılmamıştır. Sadece beş başucu şahidesinde (Kat. No.: 3, 7, 8, 10, 13) kitabe üstten yarım daire şeklinde silmelerle sınırlandırılmıştır.

3. Nesneli Süsleme Unsurları

Nesneli süsleme unsurları da geometrik motifler gibi oldukça az kullanılmıştır. 9 no'lu şahidenin ön yüzünde, boyun kısmında ucundan bir süs taşının sarktığı gerdanlık bulunmaktadır. Aynı şekilde bazı şahidelerin (Kat. No: 2, 4, 6, 8, 10) başlık kısımlarına işlenmiş tüy tasviri dikkat çekmektedir. Tamamı cepheye bakar vaziyette konumlanmış tüyler biri hariç (Kat. No: 8) balık kılıcı şeklinde taraklanmıştır. 8 no'lu şahidede yer alan tasvirin yarısı balık kılıcı yarısı ise baklava dilimi şeklinde taraklıdır.

2. Kompozisyon Özellikleri

Mezar taşları, biçimsel özellikleri ve taşıdıkları bezemeler itibarıyla birtakım farklılıklar sergilemektedir. Biçim açısından bakıldığında şahidelerin formları erkek ve kadın oluşlarına göre değişiklik arz etmektedir. Nitekim erkek baş ucu şahideleri kavuk şeklinde bir başlığa sahipken (Kat. No: 2, 4, 8, 10), kadın baş ucu şahideleri üçgen alınlıklı (Kat. No: 3), tablakâr fesli (Kat. No: 5, 9) ve tepeliklidir (Kat. No: 13).

Erkek ve kadın mezar taşları, taşıdıkları bezemenin türü ve yoğunluğu açısından da birtakım farklılıklar gösterir. Erkekler için mezar taşlarında görülen süslemeler bayan mezar taşlarına göre daha sadedir. Nitekim bazı erkek baş ucu şahidelerinde (Kat. No: 2, 4, 8, 10) kavukların kenarlarına işlenmiş tüy tasvirleri ile iki şahidede (Kat. No: 8, 10) kitabelerin hemen üst bölümlerinde görülen bitki süslemeleri yegâne bezemeler olarak dikkat çeker. Oysa kadın mezar taşlarında bulunan tepelikler ve şahide alınlıkları değişik bitki motiflerinin oluşturduğu kompozisyonlarla bezelidir.

Ayak ucu şahidelerine gelince, burada da kadınlara ait ayak ucu şahideleri bezeme yoğunluğu açısından erkeklerinkinden farklıdır. Nitekim tek örneği bulunan erkek ayak ucu şahidesinde (Kat. No: 2) herhangi bir bezeme yer almazken kadınlara ait üç ayak ucu şahidesi (Kat. No: 5, 9, 13) servi, asma ve üzüm tasvirleriyle bezlenmiştir.

Şahideler baş ve ayak uçlarında oluşları itibariyle biçimsel açıdan farklılıklar göstermektedir. Nitekim başucu şahidelerinde genellikle türüne uygun bir başlık veya tepelik bulunurken, ayakucu şahideleri ise üçgen alınlıklıdır.

Baş ve ayak ucu şahideleri arasında bezeme konusunda da farklılıklar mevcuttur. Bunların en önemlisi kitabelerin sadece baş ucu şahidelerinde bulunmasıdır. İstisnasız bütün baş ucu şahidelerinin gövde bölümü büyük ölçüde kitabeye tahsis edilmişken ayak ucu şahidelerinde bu bölüm ya bitkisel bezemeli veya boştur.

Baş ucu şahidelerinde yer alan kitabeler bazen gövde yüzeyini tamamen kaplar halde, bazen de alttan ve üstten bir miktar boşluk kalacak şekilde işlenmiştir. Bazı şahidelerde (Kat. No: 8, 11, 13) kitabeler, sarmaşık benzeri bitki motifleriyle dolgulu sular tarafından çevrelenmiştir. Kitabeli yüzeyin işlenişi hususunda erkek ve kadın şahideleri arasında çok bariz farklılıklar görülmemektedir.

Malzeme ve İşleniş

154| db

İncelediğimiz mezar taşlarının hepsi mermerden yapılmıştır. Sadece sandukalı mezarlarda bazı kalıntılara rastladığımız sanduka taşları kara taştan mamuldür. Malzemenin mermer oluşu şahideler üzerinde yer alan kitabe ve süslemelerin fazla bozulmadan günümüze ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Ancak bununla birlikte bütün şahidelerde şu veya bu şekilde tahribat izlerini görmek mümkündür. Nitekim bazı şahidelerin tamamen kırılmış olduğu (Kat. No: 1, 3, 7, 11, 12, 13) bazılarının ise farklı yerlerinde kırıklara ve dökülmelere sahip olduğu (Kat. No: 4, 5, 6, 8, 10, 14, 15) tespit edilmiştir.

Mezar taşları üzerinde görülen bezemeler kabartma olarak işlenmiştir. Kabartma işleme, mezar taşı üzerine uygulanacak motifin bırakılıp kenarlarının alınması suretiyle yapılmaktadır³³. Bezemeleri taşa işleyen ustalarla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir³⁴.

³³ Yazıların mezartaşlarına işlenişi hakkında bkz.: Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Mezar Taşlarında Hüve'l-Bâki*, İstanbul, 1984, s. 2; Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, "Hattat Sami Efendi'nin Mezar Taşı Kitabeleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul 1999, s. 129.

³⁴ Mustafa Râkım'ın kitabelerini bir Ermeni usta'ya hâkkettirdiği ve eğer istediği gibi oymamış ise, düzeltirene kadar uğraştığı, Sami Efendi'nin de Süslü Ali adında bir ustayı tercih ettiği nakledilmektedir. U. Derman, "Mezar Kitâbelerinde...", s. 42.

Genel olarak gerek kitabeler gerekse süsleme unsurlarında görülen işçilik açısından şahideler arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır. Yalnızca Süleyman Paşa'nın yeğeni Abdurrahman Bey'e ait şahidenin (Kat. No: 8) işçiliğinde görülen kalite dikkat çekmektedir.

Genel olarak mezar taşlarının nerede ve kimler tarafından yapıldığı ile ilgili herhangi kesin bir bilgi yoktur³⁵. Bununla birlikte İstanbul, Edirne, Bursa, Kastamonu, Samsun, Giresun, Sinop, Erzurum vb. yerlerde form ve içerik itibarıyla benzer hatta birbirinin aynı mezar taşlarına rastlanması, mezar taşı yapımı ve işçiliğinde bu üslup birliğini sağlayan belli birtakım merkezlerin bulunduğu düşüncesini akla getirmektedir³⁶. Çarşamba'da özellikle temiz ve gösterişli bir işçilik sergileyen mermer mezar taşlarının siparişiyle Çarşamba dışında yaptırılmış olabileceğini, basit işçilik gösterenlerin ise yerel ustalara yaptırıldığını düşünmekteyiz.

Yazı

Mezar taşı bezemelerinin vazgeçilemez unsurlarından biri de yazılardır. İncelediğimiz örneklerdeki yazıların değerlendirilmesinde biçim ve içerik açısından taşıdıkları özellikler göz önünde tutulmuştur.

db | 155

1. Yazıların Biçimsel Özellikleri

Mezar taşları üzerinde yer alan kitabelerin tamamı celî sülüs hatla yazılmıştır. Celî sülüs, sülüsün³⁷ kitabe ve levhalarda kullanılan türü olarak tanımlanır. Mimari yapıların duvarlarını süsleyen yazılar ve mezar taşı kitabeleri genellikle celî tarzındadır³⁸. “Celî” kelimesi tek başına kullanıldığında “sülüs celîsi” olarak anlaşılmak-

³⁵ U. Derman, “Mezar Kitâbelerinde...”, s. 41-42, Kuşoğlu, a.g.e., s. 1.

³⁶ Yurdumuzun Samsun, Trabzon, İstanbul vs. şehirlerindeki bazı mezar taşı kitabelerinin aynı hattatlar tarafından yazılmış olması da bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Karşılaştırma için bkz.: Gün, “Mezartaşı Kitabelerindeki...”, s. 151-156; Ahmet Sacit Açıkgozoğlu, *Eyüp Sultan Civarında İmzalı Mezar Taşı Kitabeleri* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 27, 41, 59; Eyüp Nefes, “Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığı'ndaki Kitabesinden Hareketle Hattat Mısıri-Zâde ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Ekev Akademi Dergisi*, S: 29, Erzurum 2006, s. 289-295.

³⁷ Sülüs, eski kaynaklarda “dört behresi musattah ve iki behresi müdevverdir.” şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz.: Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s.21.

³⁸ Muhiddin Serin, *Hat Sanatımız*, İstanbul 1982, s. 45; M. Hüsrev Subaşı, *Yazıya Giriş*, İstanbul 1997, s. 21; M. Uğur Derman, “Osmanlı Celî Hattında Klasik Kavramı”, *Sanat ve Klasik*, İstanbul 2006, s. 11-12.

tadır³⁹. Kalın ve iri bünyeli olan bu yazıda kalem kalınlığının ve harf iriliğinin bir sonu bulunmadığı⁴⁰ için kitabelerin her biri farklı boyuttadır. Ayrıca aynı yazı türü ile işlenmiş olmalarına rağmen kitabeler arasında estetik bütünlük söz konusu değildir.

Kitabeler, baş ucu şahidelerinin ön yüzlerinde gövde bölümü üzerinde bulunmaktadır. Genel teamüle uygun olarak⁴¹ düz satırlar halinde tatbik edilen kitabeler satır düzeni açısından değerlendirildiğinde onların, araları düz ve ince kabartma çizgilerle belirlenmiş dikdörtgen kartuşlar içerisine işlendikleri görülmektedir. Sadece 12 no'lu şahidede satırlar arasına çekilen silmeler daha geniş tutulmuştur.

Kitabeler, bulundukları yerlere, bazı örneklerde herhangi başka bir bezeme unsuru ile karıştırılmadan işlenmişken (Kat. No: 1, 2, 4, 5, 6, 11, 12) bazılarında (Kat. No: 3, 7, 8, 9, 10, 13) şahide gövdelerinin üst kısımlarına tatbik edilmiş bitkisel unsurlarla birlikte verilmiştir.

2. Yazıların Muhtevası

Mezar taşları üzerinde yer alan kitabeler, biçim açısından olduğu gibi, içerikleri itibariyle de bazı özelliklere sahiptir. Genellikle Osmanlıca yazılan kitabelerin⁴² ilk satırlarındaki başlangıç ifadeleri Arapça'dır.

Kitabelerin düzeni hakkında genel-geçer bir kural bulunmamaktadır. Sadece mezarda yatan şahsın adını, fatiha kelimesini ve tarih ibaresini içeren sade ve kısa kitabeler olduğu gibi (Kat. No: 6, 7, 10) çok daha fazla konuyu ihtiva eden kapsamlı, uzun kitabeler de mevcuttur⁴³ (Kat. No: 8).

³⁹ Serin, *a.g.e.*, s. 45.

⁴⁰ Mahmut Yazır, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, Ankara 1983, s. 114.

⁴¹ Gün, *a.g.e.*, s. 151.

⁴² Osmanlı'nın ilk devirleri de dahil olmak üzere XVI. yüzyıla kadar kitabelerde kullanılan dil genellikle Arapça olmuş ve sonra kısa bir süre içerisinde Osmanlıca tercih edilmiştir. Bkz.: Halil Ethem, *Kitabeler Nasıl Kayıt ve Zaptolunmalıdır* Ankara 1940, s. 13; Ancak erken dönemde Arapça'nın yanı sıra Osmanlıca yazılmış kitabelerle de karşılaşmaktadır. Bkz.: F. İsmail Âyanoğlu, Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitabeleri, *Vakıflar Dergisi*, S: 4, Ankara 1958, s. 195; Tüfekçioğlu, "Türk Mimarisinde...", s. 623.

⁴³ Laqueur, Mezar kitabelerini; 1- Yakarış, 2- Dua, 3- Kimlik, 4- Dua İsteme, 5- Tarih olmak üzere beş başlıkta incelemiştir. Bkz.: Laqueur, *a.g.e.*, s. 80; Halit Çal ise kitabelerde işlenen konuları esas alarak 1- Başlangıç İfadesi, 2- İnsanlara Uyarı, 3-Durum Bildirme, 4- Sebep Bildirme, 5- Tanrıdan İstek, 6- İnsanlardan İstek, 7- Meslek, 8- Aile-Baba Adı, 9- Tanrıdan İstek (Dua), 10- Ölenin Adı, 11- İnsanlardan İstek ve 12-

Şahideler üzerinde yer alan kitabeler, bazı istisnaları olsa da (Kat. No: 6, 7, 10) genel olarak dört bölümden müteşekkildir: 1- Başlangıç ifadeleri. 2- Ölen şahıs adına yazılmış manzume, 3- Dua, 4-Tarih.

a) Başlangıç İfadeleri

Şahideler üzerinde yer alan kitabeler, çoğunlukla bir başlangıç ifadesi bulundurmaktadır. 6 no'lu şahidede başlangıç ifadesi yoktur. İki şahidenin (Kat. No: 11, 12) üst bölümleri kırık olduğu için başlangıç ifadesi taşıyıp taşımadıkları anlaşılamamıştır.

Kitabelerdeki başlangıç ifadeleri Allah'ın isimlerini (*Esmâ-i Hüsnâ*) içeren cümlelerden teşekkül etmiştir. Bunlardan dokuz örnekte (Kat. No: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 13) “Hüve'l-Bâkî” (O Allah kalıcıdır); bir örnekte ise (Kat. No: 10) “Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî” (O Allah canlı ve kalıcıdır) ifadeleri kullanılmıştır.

b) Ölen Şahıs Adına Yazılmış Manzume

Kitabelerde başlangıç ifadelerinden sonra, ikinci sırada, genellikle manzumelerden oluşan bir bölüm yer almaktadır. Uzunlukları dört (Kat. No: 1, 2, 3, 4, 9, 13), altı (Kat. No: 5) ve on iki (Kat. No: 8) satır arasında değişen bu manzumelerde, dünya hayatının geçiciliği (Kat. No: 8, 13), uyarı ve ibret alma (Kat. No: 5), ölümün hak oluşu (Kat. No: 8), ölene övgü (Kat. No: 8), ebeveynin yürek acısı (Kat. No: 2), genç yaşta ölüm ve dünyadan murad almadan gidiş (Kat. No: 1, 2, 3, 5, 8, 9), Allah'tan rahmet ve bağışlanma dileme (Kat. No: 5), insanlardan dua ve fatiha talebi (Kat. No: 4, 8, 13) vs. gibi pek çok değişik tema işlenmiştir. Ayrıca 8 no'lu kitabede ölen şahsın yaşı da 27 olarak ifade edilmiştir.

c) Dua

Kitabelerin bu bölümünde genel olarak “...’nın ruhu için/ rûhîçün/ruhuna el-fâtiha” şeklinde, ölünün ruhuna ithafen “fatihâ” talep eden ifadeler yer almaktadır. Dua bölümleri, manzumeli ve manzumesiz kitabelerde benzer şekilde düzenlenmiştir. Duadan önce zikredilen kimlik tanıtıcı ifadelerin bazılarında sadece şahsın kendi adı verilirken bazılarında kişi, baba, dede ve sülale adlarından biri veya bir kaçıyla birlikte anılmaktadır. Ayrıca, ölen kişinin

herhangi bir nedenle ilişkisinin bulunduğu meşhur bir şahsa nispet edilerek zikredildiği örnekler de mevcuttur.

Dua bölümlerinde şahısların herhangi bir yakınına nispet edilmeden sadece kendi adlarıyla zikredildikleri kitabe bulunmamaktadır. 5 ve 11 no'lu şahideler kırık olduğu için şahısların kimlere nispetle zikredildikleri anlaşılamamıştır.

Şahıslar babalarıyla anıldıklarında (Kat. No: 1, 2, 3, 6, 7, 12), ölen kadın ise "...nın kerîmesi/kızı", erkek ise "...nın mahdûmu/oğlu"; dedeleriyle anıldıklarında (Kat. No: 10) "...nın torunu"; amca veya dayıya nispetle anıldıklarında ise (Kat. No: 8) "...nın yeğeni" şeklinde zikredilmişlerdir. Ölenin adının, meşhur ve önemli bir şahsa nispet edilerek verildiği iki örnekte (Kat. No: 9, 13) ifadeler sırasıyla "Süleyman Paşa'nın odalıklarından" ve "Süleyman Paşa'nın odalığı" şeklinde geçmektedir. 4 no'lu örnekte ise şahıs "Hazinedaroğlu" şeklinde sülale adıyla birlikte kaydedilmiştir.

d) Tarih

158| db

Kitabeler, genellikle dua (fatıha) talebinden sonra gelen bu bölümle son bulmaktadır⁴⁴. İncelediğimiz on üç kitabeden on iki tanesinde tarih bulunmaktadır. Bir örnekte (Kat. No: 13) şahidenin alt kısmı kırık olduğu için tarihi bilinmemektedir. Kitabeler sadece ölüm tarihlerini içermektedir⁴⁵. Tarihler hicri takvime göre düşülmüştür.

Tarihler beş kitabede (Kat. No: 1, 2, 4, 5, 12) sadece yıl olarak; bir kitabede (Kat. No: 3) yıl ve ay; altı kitabede (Kat. No: 6, 7, 8, 9, 10, 11) ise yıl, ay ve gün birlikte yazılmıştır. Ayların zikredildiği tarihlerde (Kat. No: 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11) aylar isimleriyle değil kameri takvime göre rumuzlarıyla gösterilmişlerdir⁴⁶. Kitabelerde ebcedle tarih düşürme uygulamasına rastlanılmamıştır.

Muhteva açısından dört bölüme ayırarak incelediğimiz kitabelerde bazı meşhur sülale ve şahıs isimleriyle karşılaşılacaktır. Üç

⁴⁴ Ancak tarihlerin kitabenin birinci veya ikinci satırlarında yer aldığı örnekler de görülmektedir. Bkz.: Gün, a.g.e., s. 154.

⁴⁵ Mezar taşlarında doğum ve ölüm tarihlerinin birlikte verildiği örneklere de rastlanılmaktadır. Bkz.: Gün, a.g.e., s. 155.

⁴⁶ Kamerî aylar ve rumuz harfleri şu şekildedir: 1- Muharrem/ م , 2- Safer/ ص , 3- Rebî'u'l-Evvel/ ر , 4- Rebî'u'l-Âhîr/ ر , 5- Cemâziye'l-Evvel/ ج , 6- Cemâziye'l-Âhîr/ ح , 7- Receb/ ب , 8- Şa'bân/ ش , 9- Ramazân/ ن , 10- Şevvâl/ ل , 11- Zilka'de/ ذ , 12- Zi'l-Hicce/ ذ .

kitabede (Kat. No: 2, 4, 12) “Hâzînedâr-ı oğlu veya Hâzînedâr-zâde”⁴⁷ şeklinde sülale adı görülürken altı kitabede (Kat. No: 6, 7, 8, 9, 10, 13) Vezir Süleyman Paşa’nın adı geçmektedir⁴⁸. 11 no’lu kitabede ise “Abaza Tavatı”⁴⁹ şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.

Sonuç olarak, incelediğimiz on dokuz mezar taşı, gerek biçim, gerekse kompozisyon özellikleri açısından dönemlerinin yaygın form ve bezeme anlayış ve geleneğinin paralelinde bir düzenlemeye sahiptir. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı sanatında mimari alanında görülmeye başlanan yabancı etkiler, alelde ve gösterişsiz tarzda da olsa hazîredeki mezar taşlarında kendini hissettirmiştir. Natüralist ve stilize bitkisel motifler bu etkilerin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabelerde yer alan yazı ise kimi yerlerde daha basit kimi yerlerde ise daha sanatkarane olarak geleneksel çizgisi içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Kitabelerde yer alan bilgiler Kurdahmetli Köyü’nde bulunan bu mezarların Çarşamba Rahtvan Camii avlusunda yer alan bazı mezarlarla yakın akraba olduklarını göstermektedir. Hazînedâr sülalesine ait bu şahısların hangi sebepten ötürü Çarşamba’nın merkezinden uzakta bir köye gömüldükleri de ayrı bir inceleme konusudur. Hazîreye yaptığımız ziyaretlerde mezar taşlarının neredeyse tamamının yerlerinden sökülüş olduğu ve çeşitli şekillerde tahribata maruz kaldıkları gözlemlenmiştir. Mahalli ölçüde de olsa kültürel değerlerimizin kıymetli parçalarını oluşturan bu mirasın acilen tespitinin yapılıp koruma altına alınması önem arz etmektedir.

db | 159

Kaynakça

Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit, *Eyüp Sultan Civarında İmzalı Mezar Taşı Kitabeleri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

⁴⁷ Hazinedarzâde sülalesi aslen İbassalı (Ordu’nun ilçesi Aybastı’nın önceki ismi) dır. Aile daha sonra Samsun’a gelip 47 yıl kadar bu sancağın ve çevresinin mültezimliğini yapmıştır. Hazinedarzâde adının, bu sülaleden olan Süleyman Paşa’nın Canik bölgesinin mültezimi olan Hacı Ali Paşa’nın hazinedarlığını yapmasından kaynaklandığı nakledilmektedir. Bkz: Mehmet Torun, *Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1954, s. 19; M. E. Yolalıcı, *Samsun Eşrafından Hazinedâr-Zâde es-Seyyid Abdullah Paşa’nın Terekesi*, Samsun 1987, ss. 14-16.

⁴⁸ Hazinedarzâde Süleyman Paşa, 1812-1818 yılları arasında Trabzon Valiliği görevinde bulunmuştur. Bkz: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (Haz: Nuri Akbayar), C.V, İstanbul 1996, ss. 1548-1549.

⁴⁹ Tavat, Gürcistan zadeganı hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, a.g.e., C. III, s. 424.

- _____, Ahmet Sacit, "Hattat Sami Efendi'nin Mezar Taşı Kitabeleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul 1999, s. 128-139.
- Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986.
- Âyanoğlu, F. İsmail, Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitabeleri, *Vakıflar Dergisi*, S: 4, Ankara 1958, s. 193-208.
- Bacque-Grammont, Jean Louis- VATİN, Nicolas, "Stele Turcice, VI, Steles Funeraires De Sinop", *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu III*, Paris 1992, s. 105-207.
- _____, Jean Louis-LAQUEUR, Hans Peter-VATİN, Nicolas, "Les Cimetières Ottomans Comme Source Historique. Méthodologie et Possibilités de Traitement Par L'Informatique", Erdem, C. VI, (S. 16), Ankara 1992, s. 177-214.
- Çal, Halit, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar", *Tarihi Kültürü ve Sana-tyla Eyüpsultan Sempozyumu III*, İstanbul 1998, s. 206-225.
- Çulpan, Cevdet, *Serviler II*, İstanbul 1961.
- Derman, Uğur, "Osmanlı Celî Hattında Klasik Kavramı", *Sanat ve Klasik*, İstanbul 2006, s. 11-38.
- _____, Uğur, "Mezar Kitâbelerinde Yazı San'atımız", *Türkiye Turing ve Otomobil Kuru-mu Belleteni*, S: 49/328, İstanbul 1975, s. 36-47.
- Ersoy, Ayla, "Eyüp'deki Mezartaşlarında Servi Ağacı Kültü", *V. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul 2002, s. 90-95.
- Ethem, Halil, *Kitabeler Nasıl Kayıt ve Zaptolunmalıdır* Ankara 1940.
- Gümüşdağ, Gökhan, *Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Cami-si, Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bi-limler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.
- Gün, Recep, "Mezartaşı Kitabelerindeki İmzaların Referansı Sorunu: Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki İki Mezartaşı Örneği", *İstem*, Yıl:1, Sayı:1, 2003, s. 151-156.
- _____, Recep, "Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları-I (Celî Ta'lik Kitabeli Olanlar)", *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergi-si*, S: 22, Samsun 2006, s. 103-143.
- _____, Recep, "Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları-II (Celî Sülüs Kitabeli Olanlar)", *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergi-si*, S: 26-27, Samsun 2008, s. 117-173.
- Gündoğan, Bengü, *Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları*, (Gazi Üniversi-tesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.
- Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305.
- İltar, Gazanfer, *Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005.
- Karamağaralı, Beyhan, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992.
- _____, Beyhan, "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografi-si", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyu-mu*, İstanbul 1998, s. 33-46.
- Kuban, Doğan, *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi*, İstanbul 1973.
- Kur'ân-ı Kerîm*.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki, *Mezar Taşlarında Hüve'l-Bâkî*, İstanbul, 1984.

- Laqueur, Hans-Peter, *Hüve'l-Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (Çev: Selahattin Dilidüzgün), İstanbul 1997.
- Nefes, Eyüp, "Samsun Merkez Kökçüoğlu Mezarlığı'ndaki Kitabesinden Hareketle Hattat Mısırlı-Zâde İle İlgili Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*, S: 29, Erzurum 2006, s. 289-295.
- Oğuz, Burhan, *Mezartaşında Simgeleşen İnançlar*, İstanbul 1983.
- Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul 1983.
- Serin, Muhiddin, *Hat Sanatımız*, İstanbul 1982.
- SUBAŞI, M. Hüsrev, "Mezar Taşları Üzerine", *Bülten*, S: 5, İstanbul 1994, s. 10-11.
- _____, M. Hüsrev, *Yazıya Giriş*, İstanbul 1997.
- Şapolyo, Enver Behnan, "Türk Mezar Taşları", *Önasya*, S: 57, Ankara 1970, s. 10-11.
- Tibet, Aksel-İşin, Ekrem-Yelkenci, Dilek, "Stelea Turcicae VIII, Yenikapı Mevlevîhânesi Haziyesi", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I*, Ankara 1996, s. 223-281.
- Torun, Mehmet, *Samsun ve İlçeleri Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1954.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Türk Mimarisinde Yazı", *Yeni Türkiye*, S: 46, Ankara 2002, s. 616-634.
- Uğraşkan, Erol, *Kastamonu Ferhat Paşa ve Atabey Gazi Camileri'nin Hazirelerindeki Mezar Taşları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Yazır, Mahmut, *Eski Yazıları Okuma Anahtarı*, Ankara 1983.
- Yolalıcı, M. Emin, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1998.

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

